

С.С. Гринкевич, д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський національний аграрний університет

І.М. Лаврів, асистент кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто необхідність нарощування експортного потенціалу аграрних підприємств. Запропоноване авторське визначення дефініції «експортний потенціал». Визначено якість сільськогосподарської продукції як основний фактор впливу на формування експортного потенціалу. Розраховано стан використання експортних квот на вивезення продукції сільського господарства України у країни Європейського Союзу. Здійснено порівняння стандартів якості Європейського Союзу до певних видів сільськогосподарської продукції з стандартами якості України. В статті подане схематичне відображення етапів виведення сільськогосподарської продукції вітчизняних аграрних підприємств на зовнішні ринки. Для виконання поставлених завдань використано такі методи наукових досліджень: індукція та дедукція, аналіз і синтез, економіко-статистичний метод, графічний метод та метод таблиць, метод порівняння. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що полягає у можливості використання аграрними підприємствами та органами державного управління агропромисловим розвитком наукових розробок та практичних рекомендацій щодо більш повної реалізації економічних інтересів аграрних підприємств в процесі їх комерційної та інтеграційної взаємодії з учасниками ринку сільськогосподарської продукції, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, фактори впливу, сільськогосподарська продукція, якість, система управління якістю

Постановка проблеми. Значні обсяги валової продукції сільського господарства, що виробляється в Україні не приносять високого економічно ефекту через невідповідність вимогам ринку. Під впливом обсягів експортоорієнтованої продукції, яка відповідає вимогам країни-імпортера формується експортний потенціал держави. Щорічно зростають вимоги до якості продукції, яка є об'єктом зовнішньої торгівлі, саме тому проблема адаптації вітчизняної системи якості сільськогосподарської продукції до міжнародної та підвищення конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств за рахунок підвищення її якості, є на сьогоднішній день достатньо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідженням формування та нарощування експортного потенціалу займалися такі науковці як Тимофеєнко С. А. [7], Шубравська О. В. [8] Вплив якості

сільськогосподарської продукції на формування експортного потенціалу аграрних підприємств, зокрема процес нового підходу до формування системи управління якістю експортоорієнтованої продукції на сільськогосподарських підприємствах відображено у працях Балановської Т. І. [4], Севідової І. О. [5]; поетапність адаптації вітчизняних стандартів якості до європейських – у працях Гуменюк Г. Д., Слива Ю. В. [1]. Разом з тим, не в повній мірі проводяться дослідження комплексного впливу якості сільськогосподарської продукції на формування експортного потенціалу аграрних підприємств, що зумовило мету дослідження.

Метою статті є аналіз впливу якості продукції на формування експортного потенціалу аграрних підприємств та розробка шляхів щодо вдосконалення системи управління якістю продукції на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При дослідженні зовнішньоторговельних процесів виникає питання чи може країна експортувати взагалі і, що є передумовою виходу підприємства на

зовнішній ринок. Саме це пояснює актуальність теми дослідження експортного потенціалу підприємств, зокрема галузі сільського господарства.

Експортний потенціал аграрних підприємств – це сукупність наявних і потенційних можливостей аграрного підприємства для спроможності виробляти конкурентоспроможну продукцію, яка, відповідаючи вимогам зовнішнього середовища, може бути предметом купівлі-продажу (обміну) на світовому ринку і забезпечуватиме міжгалузевий баланс розвитку економіки країни-експортера.

Варто зазначити, що експортний потенціал аграрного сектору Львівської області не сформований належним чином, зокрема загальна частка експорту сільськогосподарської продукції в загальній структурі експорту Львівської області становила у 2015 році 13,1%. Такий показник не є стабільним, оскільки в середньому за останніх п'ять років частка коливалася в межах 3-4 %. В цілому, доступ аграрних підприємств до високоприбуткових ринків є обмеженим.

У 2015 році аграрні підприємства Львівської області експортували більше половини своєї молочної продукції до Іраку (56,9%), Російської Федерації (21,1%), В'єтнаму (15,3%). Зернові культури, які займають вагомий частку в товарній структурі експорту сільськогосподарської продукції в основному експортувалися до Саудівської Аравії та Єгипту. У високорозвинуті країни (зокрема країни ЄС) експортувалася лише більша частка продукції овочівництва та ягідництва. Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції засвідчує зменшення частки країн ЄС із 65% у 2011 році до 35%, незважаючи на збільшення вартості здійснених операцій [3].

Система стандартизації, метрології та сертифікації є одним із важливих чинників, що впливає на формування експортного потенціалу аграрних підприємств. Основна причина низького рівня експортного потенціалу аграрних підприємств області на ринках високорозвинутих країн пояснюється низькою конкурентоспроможністю їх продукції через невідповідність та негармонізованість української системи стандартизації, метрології та

сертифікації з міжнародними нормами та правилами регулювання безпеки сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, а також юридичними та практичними перешкодами на шляху торгівлі.

На сьогодні кількість компаній, які гармонізують свої системи безпеки сільськогосподарської продукції з правилами ЄС, зростає. Це здебільшого великі компанії, спроможні працювати на два фронти – дотримуватися українських вимог і правил ЄС. Ті підприємства сільськогосподарської галузі, які дотримуються систем безпеки харчової продукції відповідно до внутрішніх регуляторних вимог, не можуть експортувати свою продукцію на європейські ринки, оскільки українські стандарти якості не корелюють з європейськими.

Систему технічного регулювання (обов'язкова сертифікація та дотримання стандартів), що застосовується до продуктів харчування в Україні, підприємства вважають однією з найобтяжливіших і найдорожчих для виробників сільськогосподарської продукції.

У табл. 1 подано стан використання тарифних квот на експорт сільськогосподарської продукції українського походження до країн Європейського Союзу.

Як бачимо із табл. 1 ситуація із використанням тарифних квот на продукцію рослинництва є значно кращою, ніж у галузі тваринництва. Тарифні квоти недовиконані за двома позиціями рослинницької продукції: цукрова кукурудза та часник. Стосовно продукції бджільництва, то українські бджоларі їх виконують на 100%. В експорті продукції тваринного походження існує ряд проблем, зокрема що стосується невиконання тарифних квот через незадовільну санітарну та фітосанітарну ситуації. Відсутність належної системи управління якістю продукції на сільськогосподарських підприємствах, які займаються тваринництвом – практично унеможливує експорт цієї продукції.

Науковці Мовчан В., Коссе І. та Джуччі Р. [6] у 2015 році проводили дослідження щодо причин, які перешкоджали ефективному використанню тарифних квот. За результатами аналізу було виявлено:

- недотриманням правил безпеки харчових продуктів;
- недотримання стандартів СФЗ;
- недостатнє внутрішнє виробництво;
- існування інших ключових ринків збуту;
- низька конкурентоспроможність українських товарів, а отже – низький попит;
- відсутність торговельних партнерів.

Проблема експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств Львівської області полягає у тому, що виробництво продукції тваринництва зосереджене в основному в господарствах населення. Якщо на великих промислових господарствах є контроль з

боку ветеринарної служби, то малі фермерські господарства працюють поза контролем. М'ясна продукція, вироблена ними, розвозиться у різних напрямках, і це становить серйозну проблему. Проконтролювати цей сегмент галузі свинарства дуже складно.

Проблема полягає ще й у тому, що такий контролюючий орган як Державна ветеринарна та фітосанітарна служба знаходиться у напівреформованому стані і не працює у повному режимі. Безумовно, вона реагує на ситуацію в період проявів АЧС, разом з тим, не запобігає їхньому виникненню.

Таблиця 1. Стан використання тарифних квот на експорт сільськогосподарської продукції українського походження в контексті імплементації угоди про асоціацію у 2014-2015 рр.

Вид сільськогосподарської продукції	Обсяг квоти у натуральній величині, т	Використання квоти у 2014 році, %	Використання квоти у 2015 році, %
Солод та пшенична клейковина	7000	28,4	72,9
Ячмінь, ячмінне борошно та гранули	250000	9,1	77,7
Цукор	20070	2,6	98,9
Виноградний та яблучний соки	10000	100,0	99,9
Кукурудза, кукурудзяне борошно та гранули	400000	100,0	100,0
Пшениця м'яка, пшеничне борошно та гранули	950000	100,0	100,0
Овес	4000	1,6	100,0
Оброблені томати	10000	100,0	100,0
Ячмінна крупа та борошно	6300	100,0	100,0
Цукрова кукурудза	1500	0,01	0,4
Часник	500	7,1	8,8
Висівки, відходи та залишки	16000	11,5	22,7
Мед	5000	100,0	100,0
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці (основна квота)	16000	77,3	100,0
М'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці (додаткова квота)	20000	0,0	22,5
Яйця та альбуміни	1500	0,0	5,0
Яловичина	12000	Відсутній доступ до ринку (Санітарні та фітосанітарні заходи)	
Свинина	20000 + 20000		
Молоко, вершки, згущене молоко та йогурти	8000		
М'ясо баранини	1500		

Розраховано автором за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [2].

Особливої актуальності питання якості молока, що знаходить на переробку, набуває у зв'язку з інтеграцією української економіки у європейський простір. Якщо порівнювати вітчизняні вимоги до якості молока та вимоги

розвинутих країн світу, зокрема ЄС, то якість вітчизняного молока є дуже низькою, і те молоко, що в Україні належить до першого та другого гатунків, у країнах ЄС не приймають на переробку. В Україні якість молока регулює

ДСТУ 3662-97 «Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі». Його вимоги значно поступаються вимогам ЄС до якості та безпечності молока (табл. 2).

Рівень бактеріального обсіменіння молока вищого гатунку значно вищий за максимально допустимий згідно з європейським стандартом якості, і лише молоко вищого гатунку відповідає вимогам ЄС за кількістю соматичних клітин. Також варто звернути увагу на те, що в Україні не контролюється точка замерзання молока. Цей показник дає змогу встановити факт

фальсифікації молока. Останніми роками такі випадки почастішали. При цьому ефективний метод визначення фальсифікації залишається поза контролем держави, внаслідок чого на молокопереробні заводи часто надходить фальсифіковане молоко, що призводить до невідповідності виробленої з нього молокопродукції вимогам якості та безпечності. Ця прогалина у системі державного контролю є додатковою причиною низької якості вітчизняної молокопродукції [9, с. 376-377].

Таблиця 2. Порівняльна характеристика показників якості молока за вимогами України та країн ЄС

Показник	ЄС (Постанова № 853/2004)	Україна (ДСТУ 3662-97)		
		Вищий гатунок	Перший гатунок	Другий гатунок
Бактеріальне обсіменіння, тис./см ³	100	300	500	3000
Соматичні клітини, тис./см ³	400	400	600	800
Точка замерзання	-0,52°C	не контролюється		
Масова частка сухих речовин	–	>11,8	>11,5	>10,6

Розроблено на основі [10]

Сама процедура сертифікації стандартизації та врешті-решт виведення продукції на зовнішній ринок є достатньо складною та потребує великих витрат. Не кожне сільськогосподарське підприємство може дозволити собі утримувати відділ зовнішньоекономічної діяльності чи спеціаліста із зовнішньоекономічних зв'язків, а без дослідження ринку, вивчення нюансів вітчизняного та закордонного законодавства вийти на закордонний ринок практично не можливо.

Процедура здійснення експорту сільськогосподарської продукції в Україні є достатньо заплутаною та клопіткою, адже у масиві нормативно-правових регулятивних актів, важко визначитися з усіма моментами процедури експорту.

На рис. 1. зображено процедур здійснення експорту сільськогосподарської продукції. Як бачимо стандартизація та сертифікація є достатньо складними процесами в експортній процедурі, так, як без їхнього одержання не

можливі подальші кроки, а для того, щоб отримати сертифікат міжнародного зразка – необхідно створити на підприємстві систему управління якістю продукції.

Експорт продукції рослинного і тваринного походження є ускладненим через невідповідність сертифікатів міжнародного зразка, які видають українські контролюючі органи, міжнародним (зокрема європейським) стандартам.

За дослідженнями учених Гуменюка Г. Д., Сливи Ю. В. встановлено, що стандарти на продукцію (як ДСТУ, так і ГОСТ) практично не гармонізовані відповідно до вимогам міжнародних стандартів. Це пояснюється тим, що міжнародних стандартів на продукцію дуже мало, адже вона виготовляється у кожній країні за своєю технологією, рецептурою, з використанням вітчизняної сировини, тому вимоги стандартів на харчову продукцію не створюють технічних бар'єрів у торгівлі, оскільки їх можна врегулювати угодами (контрактами) між торговими партнерами.

Рис. 1. Процедура експорту сільськогосподарської продукції

Власні узагальнення авторів

Створюють технічні бар'єри в торгівлі переважно максимально допустимі рівні показників безпечності та методи їх контролю. Саме ці стандарти потребують гармонізації [1, с.17]. У рослинництві отримання сертифікату відповідності не є таким ускладненим як у тваринництві, так як сертифікується лише вироблена продукція на відповідність норм, дотримання яких вимагає країна-імпортер. У тваринництві цей процес є достатньо тривалим, так як мають атестуватися експортні потужності за допомогою яких виробляється експортоорієнтована продукція.

За даними із Реєстру затверджених експортних потужностей у Львівській області 15 підприємств мають право експортувати продукцію тваринного походження, що відноситься до II групи за УКТЗЕД. У реєстрі зазначено країни, в які згідно ДСТУ ISO 3166-1:2009 мають право експортувати свою продукцію ці підприємства.

Варто зазначити, що лише ФОП «Щербанюк У.С.», який знаходиться у Городецькому районі має право на здійснення експорту м'ясних субпродуктів у країну ЄС, а саме на о. Кіпр, решта підприємств отримали

дозвіл на експорт продукції до країн СНД, Азії та Африки, ринки яких не є розвинутими та показники якості продукції в яких не є високими. Такий стан атестації потенційних експортерів продукції тваринного походження є вкрай незадовільним, адже свідчить про низький рівень їх експортного потенціалу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, в Україні є всі умови для формування експортного потенціалу аграрних підприємств, однак під впливом невідповідності українських стандартів якості сільськогосподарської продукції та міжнародних – виникає проблема низької конкурентоспроможності цієї продукції. Для усунення даної проблеми необхідно адаптувати нормативно-правову базу, вдосконалити процес виробництва сільськогосподарської продукції, покращити лабораторії, які атестують сільськогосподарську продукцію та виробничі потужності. Перспективою подальших наукових досліджень є розробка типового алгоритму запровадження системи управління якістю продукції на сільськогосподарському підприємстві.

Список літератури

1. Гуменюк Г. Д. Стандарти на харчові продукти та їх гармонізація з міжнародними і європейськими вимогами / Г. Д. Гуменюк, Ю. В. Слива // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 15-21.

2. Дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=InformatsiiaSchodoStanuVikoristanniaEksportno-importnikhKvot-2>
3. Зовнішня торгівля Львівської області за 2015 рік: статистичний збірник. – Львів, 2016. – 73 с.
4. Інноваційні підходи до формування системи управління якістю сільськогосподарського підприємства як спосіб адаптації до вимог ринку [Електронний ресурс] / Т. І.Балановська, О. П. Гогуля, А. В. Троян, З. П. Борецька. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/bpc_2013_5_5-6_19.pdf.
5. Сєвідова І. О. Вплив якості овочевої продукції на конкурентоспроможність овочівництва [Електронний ресурс] / І. О. Сєвідова // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер : Економіка АПК. – 2013. – № 20(1). – С. 302-306.
6. Тарифні квоти ЄС на імпорт з України. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2014/06/PB_06_2015_ukr.pdf
7. Тимофєєнко С. А. Визначення зовнішньоекономічного потенціалу регіонів України (на прикладі Одеської області) / С. А. Тимофєєнко // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2014. – № 1. – С. 77-84.
8. Шубравська О. В. Перспективи реалізації експортного агропродовольчого потенціалу України / О. В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4. – С. 27–32.
9. Янишин Я. Проблеми якості молочної продукції в Україні / Я. Янишин, Т. Тимофіїв // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. – 2013. – № 20 (1). – С. 375-380.
10. Directorate General for Agriculture and Rural Development – Short Term Outlook – N°7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-andprices/index_en.htm

References

1. Gumenjuk G. D., Slyva Ju. V. (2015), *Standarty na harchovi produkty ta i'h garmonizacija z mizhnarodnyu i jevropejs'kymu vymogamy* [Food standards and their harmonization with international and European requirements], Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij, Kyiv, Ukraine
2. *Dani Ministerstva ekonomichnogo rozvytku i torgivli Ukrai'ny* [Data of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine], [Online], available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=InformatsiiaSchodoStanuVikoristanniaEksportno-importnikhKvot-2>
3. *Zovnishnja torgivlja L'vivs'koi' oblasti* (2015), [Foreign trade Lviv region], Lviv, Ukraine
4. Balanov'ska T. I., Gogulja O. P., Trojan A. V. and Borec'ka Z. P. (2013), *Innovacijni pidhody do formuvannja systemy upravlinnja jakistju sil'skogospodars'kogo pidpryjemstva jak sposib adaptacii' do vymog rynku* [Innovative approaches to the formation of the quality management system of agricultural enterprise as a way to adapt to market requirements], [Online], available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/bpc_2013_5_5-6_19.pdf.
5. Sjevidova I. O. (2013) *Vplyv jakosti ovochevoi' produkcii' na konkurentospromozhnist' ovochivnyctva* [The impact of quality vegetables at competitive Horticulture], Visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu. Ser : Ekonomika APK, Lviv, Ukraine
6. *Taryfni kvoty JeS na import z Ukrai'ny* (2016), [Tariff quotas for EU imports from Ukraine], [Online], available at: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2014/06/PB_06_2015_ukr.pdf
7. Tymofeyenko S. A. (2014), *Vyznachennya zovnishnoekonomichnogo potencialu regioniv Ukrayiny (na prykladi Odeskoyi oblasti)*, [Definition of external economic potential of Ukraine's regions (for example, the Odessa region)], Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny (ekonomika, pravo), Irpin, Ukraine
8. Shubrav'ska O. V. (2007), *Perspektyvy realizaciyi eksportnogo agroprodovolchogo potencialu Ukrayiny* [Prospects implement agri-food export potential of Ukraine], Aktualni problemy ekonomiky, Kyiv, Ukraine
9. Janyshyn Ja. C., Tymofii'v T. Ju. (2013), *Problemy jakosti molochnoi' produkcii' v Ukrai'ni* [Problems of quality dairy products in Ukraine], Visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu. Ser : Ekonomika APK, Lviv, Ukraine
10. Directorate General for Agriculture and Rural Development – Short Term Outlook, [Online], available at: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-andprices/index_en.htm

S.S. Hrynkevych, Ph.D., Professor, Head of Department of International Economic Relations, Lviv National Agrarian University

I.M. Lavriv, Assistant Professor of International Economic Relations, Lviv National Agrarian University

Formation of agricultural goods export potential

In the article examined the need for increasing the export potential of agricultural enterprises. Copyright determine the definition of "export potential" was proposed. Defined quality agricultural products as the main factor of influence on the formation of export potential. State of the use of export quotas on the export of agricultural products in Ukraine to the European Union were calculated. Comparing the quality standards of the European Union to certain agricultural products from Ukraine quality standards were implemented. This article was submitted schematic display output stages of agricultural domestic agricultural enterprises to foreign markets. To perform the tasks in the thesis, the following research methods: induction and deduction, analysis and synthesis, economic and statistical method, graphical method and method tables, method of comparison. The practical significance of the results is is the ability to use agricultural enterprises and public administrations Agricultural Development of scientific research and practical recommendations for a more complete realization of economic interests of agricultural enterprises in their commercial integration and interaction with the participants agricultural market engaged in foreign economic activity.

Keywords: export, export potential influencing factors, agricultural products, quality, quality management system.

Стаття надійшла до редакції 3.04.2017